

Kirjallisuutta

Modernia tiedettä

MARTTI HAAVIO *Kansanrunojen maailmanselitys*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki 1955. 502 s.

Joulukuksi 1955 ilmestynyt Martti Haavion teos »Kansanrunojen maailmanselitys» on meidän oloissamme harvinaisen mittava ja kysymyksenasetteluiltaan vaateliias kansanrunojen

tulkintakoe. Tekijän lähtökohtana on toistakymmentä suomalaista kansanrunoa, legendaa ja balladia. Suomalaisen materiaalin seulonta ja motiivien analysointi on kuitenkin vasta

alku: varsin pian teos laventuu käsittelemään vertailuaineistoa, jota on kertynyt runsaasti paitsi Euroopasta myös etäisemmistä kulttuuripiireistä, kuten antiikista, Egyptistä, Kaksoisvirtojen maasta, jopa Kiinasta saakka. Lähestytään siis niitä ikivanhoja kulttuurikehtoja, joihin humanistinen tutkimus tavan takaa joutuu palaamaan. Keskeinen asema on eurooppalaisten runolaatujen ja aiheiden selvittelyllä; tekijä liikkuu suvereenisti tällä laajalla maaperällä ja koskettelee ongelmia, joihin ahtaasti suomalainen kansanrunoudentutkija tuskin kurottaisi kättään, eurooppalainen sen sijaan kyllä.

Kannattaa merkitä muistiin pari piirrettä teoksen syntyvaiheista. Alun perin oli tarkoituksena — näin kertoo kirjoittaja — laatia kommentaari eräisiin 1600-, 1700- ja 1800-luvulta peräisin oleviin, pääasiassa käsikirjoitustejämissä säilyneisiin runotoisintoihin. Ilmeisesti aihe on valinnut tutkijansa, kun vaatimattomasta alusta on kehkeytynyt viisisataasivuinen kirja, jonka sisällön rikkautta yhdeksän sivun mittainen sisällysluettelo kokee kuvastella. Eräin kohdin työtä ovat olleet pohjustamassa tekijän parinkymmenen vuoden takaiset lyhytmuotoiset kirjoitukset, mutta suurimmalta osalta teos on uuden alueen valtausta, jossa avuksi tarjoutunut varhempi tutkimus on ollut osaksi vanhentunutta, osaksi niukkaa tai puuttunut kokonaan.

Vaikka käsitellyt runot alkuperänsä, ikänsä ja osin laatunsa puolesta muodostavat melko heterogeenisen ryhmän, ei kokonaisuus siitä huolimatta pääse tuntumaan kompilaatiolta, sillä kirjoittajan syntetisoiva näkemys ja esitystapa nivoo luotettavan tuntuiseksi kirjan eri osat yhteen. Ken on tutustunut folkloristisen materiaalin ensi näkemältä suo-

rastaan kaottiseen runsauteen, voi tuskin olla ihailematta teoksen selkeää jäsenystä, jossa tiheä pykälöinti ja esitystä tiivistävä ja olennaiseen huomion kohdistava otsikointi tekee helpoksi lukijan osuuden: omaksumisen. Tämä kuitenkin sanottuna pienin varauksin: tekijä näyttää edellyttävän lukijoiltaan joltistakin perustietojen hallintaa, pyrkimys tiiviyteen on kar sinut kansanomaistavat selittelyt melko tarkkaan, ja sanonta saattaa kaikkein kiintoisimmissakin kohdissa olla miltei lakoninen.

Tulevaisuuteen viittaavia ovat eräät metodiset kannanotot. Niinpä kirjoittaja esim. Etzei Suomet sorkeinda -runon kohdalla (s. 138—139) toteaa, että tämän ilmeisesti ikivanhan runotuotteen elämässä jo ennen kuin se suhteellisen harvoina toisintoina merkittiin muistiin »on tapahtunut uudelleen runoilua, tilanteeseen soveltamista, paikkailua, unohtamista, konventionalismiin sortumista, muotiin alistumista» siinä määrin, että on epäilyksenalaista, voidaanko sen alkumuotoa ensinkään rekonstruoida. Tutkimuksen tehtävänä tulee luonnollisesti jatkuvasti olemaan runon toisintojen vertailu, eri redaktioiden osoittaminen, vaellusteiden selvittely, runon 'alkukotiin' etsiytyminen ja — mikäli mahdollista — alkumuodon hahmottelu. Voidaan kuitenkin kysyä, kuinka merkittävällä tavalla tietomme lisääntyy, jos jokin runomme osoittautuu Skandinaviassa sepitetyn balladin jälkeläiseksi ja todetaan sen kulkeutuneen esim. Ruotsista Suomeen. Näin selvitetty balladi liittyy yhdeksi, kylläkin arvokkaaksi esimerkiksi niiden runsaslukuisten todisteiden joukkoon, jotka kertovat läntisistä kulttuurivirtauksista. Voidaan kysyä edelleen, onko balladi tullut tyhjentävästi tutkituksi? Prof. Haavio vastaisi tähän kenties näin:

tutkituksi on tullut kuori, ei vielä ydin.

Jokaisella kansanrunolla on, näyt-
tipä se ulkonaisesti kuinka vaatimat-
malta tai naiivilta tahansa, aina oma
sanottavansa, joka voidaan tulkita.
Itse runon ynnä sen historiallisten
vaiheiden selvittely tarjoaa viitteitä,
jotka johdattelevat sen maailman-
kuvan jäljille, jonka tulkiksi runo
sepitettiin. Että näin todella on, siitä
ovat »Kansanrunojen maailmanseli-
tyks» -teoksen eri osastojen päättäntö-
luvat kauniina todistuksena. Esimer-
kin ottaakseni: Rakastetun kuolo
-aiheiset balladit muodostavat eu-
rooppalaisessa perinteessä suosituksen
sikermin, jonka haaravesoina Suo-
mestakin tunnetaan kolme balladia.
Tämä balladisto on loppukohtausta
silmällä pitäen jaettavissa kahtia:
luopumisryhmäksi ja uskollisuusryh-
mäksi. Edellisen mukaan mies
rientää kuolevan rakastettunsa luokse,
joka viimeisillä hetkillään luovuttaa
hänelle vaimonpäähineensä ja sor-
muksensa ja kehottaa naimaan toisen
naisen sijalleen. Uskollisuusryhmän
mukaan rakastettu on miehen saa-
puessa jo kuollut, epätoivoisena mies
surmaa itsensä, ja rakastavaiset pan-
naan samaan hautaan. Naisrunoilii-
joita edellyttävien, vanhakantaisem-
pien luopumisryhmän balladien sa-
nottava on: rakastan sinua, mutta
koska kuolen, haluan pitää sinusta
huolta vielä kuolemanikin jälkeen.
Uskollisuusryhmän tendenssi on toi-
nen: rakastan sinua, ilman sinua en
voi elää, haluan kuolla kerallasi; siis
ikäänkuin miesrunoilijain vastalause
edelliseen. Hollantilais-saksalaisessa
Ritter und Magd -versiossa balladin
ydin on muuntunut edelleen ja sisäl-
tää sosiaalisen ristiriidan: ritari on
vieteltyt alempisäätyisen neidon, tä-
mä sairastuu ja kuolee, haudalle
kiirehtinyt ritari heittäytyy katu-
muksessa miekkaansa. Onko balla-

din alkuperäinen tehtävä siis ollut
vain todistaa rakkaudesta? Näin voisi
luulla, mutta muuan sudeettisaksa-
lainen toisinto sisältää tärkeän vihjeen,
ja jäljet johtavat Kreikkaan, jossa
Kostantis ja Eugenula -balladi
paljastaa faabelin liikkeellepanevan
tekijän: syyn rakastetun kuolemaan.
Onnellinen Eugenula hairahtuu —
sukulinnansa muureihin, veljiensä ur-
hoollisuuteen ja sulhasensa rakkau-
teen liiaksi luottaen — kerskaamaan,
ettei hän pelkää kuolemaa, Kharosta.
Hänen rikoksensa on hybris, ja hänet
kohtaa nemesis, jumalten kosto, so.
kuolema. Näin siis laajalle rönsyilleen
balladiryhmän alkusoluksi osoittau-
tuu kreikkalaisen runoilijan sepite,
jonka pohjana on hänen maailman-
kuvansa. Siellä, missä tätä pohjaa ei
ollut, ydin muuntui.

Runotuotteiden ideasisällyksen sel-
vittämisen yhteydessä joutuu myös
struktuurikysymys enenevän huomion
kohteeksi. Motiivien analyysi ja piir-
teittäinen vertailu muodostaa kyllä
perustan, mutta ennen kuin voidaan
päästä perille esim. jonkin monihaa-
raisien balladiston toisintojen keski-
näisistä suhteista ja erottaa siinä
sekundääriset lisät, mahdolliset ris-
teytymät ym., on pyrittävä määrit-
tämään balladien rakenteet tarkasta-
malla sekä puhtaasti ulkonaista, for-
maalista että sisäistä, loogista struk-
tuuria. Niinpä voidaan todeta useim-
pien balladien jakautuvan määrä-
mittaisiin näytöksiin, joita tavallisim-
min on kolme, ja edelleen säkeistöihin,
mitkä seikat ovat yhteydessä tämän
runolaadun tanssilaulu -funktion
kanssa. Toisaalta taas sellaiset juoni-
rakenteen selvittelyt kuin esim. ras-
kaasta morsiamesta kertovan balladi-
ryhmän kohdalla (s. 258—259) suo-
ritettu ovat systeemiä luovia ja avaa-
vat mahdollisuudet kokonaisarviointi-
teihin.

Antoisiksi muodostuvat rajankäynnit eri runolaatujen välillä. Lukija saa tutustua mm. locus amoenus -topokseen, jota jo muinaisen Kreikan runoudessa suosittiin rakastavaisen kohtaauspaikkaa kuvaavana klišeenä ja joka jo tuolloin kiteytyi kaavamaiseen asuunsa vaeltaen sitten läpi antiikin kirjallisuuden ja keskiajan retoriikan aina uudempaan runouteen saakka, jossa sen suomalaisina edustajina ovat esim. Suviyön laulun yrttitarha ja rakastetun kohtaamispaikka Aleksis Kiven runoissa. Vaatimattoman tuntuinen Lappalaulu osoittautuu kokonaisen runolaadun, pasturellin, ainoaksi puhdasveriseksi edustajaksi suomalaisessa runoperinteessä, josta voidaan löytää jälkeläisiä myös pastruellin tytär-laadulle, seksuaalisymboleja viljelevälle neidhardille. Veikeän dialogin sisältävä pasturelli puolestaan on syntynyt kahden vanhakantaisemman runolaadun, monologipaturellin ja Gespräch-lajin vuorovaikutuksesta. Ilottelevien pasturellien lähisukulaisia ovat lyyrilliset kohtaamislaulut, vaikka niiden sävy onkin toinen: vakavina ne kuvastelevat rakastavan onnekasta kaipausta tai epätoivoista surua. Ikivanhoja satumotiiveja kiittävät synnystään sellaiset runolajit kuin arvoituslaulu ja 'mahdottoman tehtävän suorittaja' -motiivia käyttävä adynaton -runous.

Kiistattomasti todentuu vertailevan menetelmän ansiokkuus, kun tutkittavina ovat Kylvöihme -legenda, Lappalaulu, Kahden kuninkaanlapsen balladi ym. sellaiset tuotteet, joista suomalaisia toisintoja on olemassa niukanlaisesti, mutta joita ulkomaisessa perinteessä on suosittu. Pelkästään kotoisen materiaalin perustalta ei osuvien arviointien esittäminen olisi ylipäänsä mahdollista, mutta toisin on asian laita, kun astutaan

eurooppalaiselle maaperälle, ja tarkastelu siirtyy tradition keskuksista ja kehdoista käsin tapahtuvaksi. Leviämisalueen yhtä perifeeristä ääripistettä edustava suomalainen runo saa aivan uuden sisällön ja merkityksen, vasta nyt se käy historiallisesti ymmärrettäväksi.

Toisaalta taas saattaa juuri suomalainen materiaali olla se, joka on säilyttänyt muualta kadonneen avainpiirteen. Niinpä keskiajan Englannissa sepitetty Verinen poika -balladi, jonka kolmannen näytöksen eräät 'ei milloinkaan' -parafrasit ovat ainakin 3300 vuotta vanhoja, näyttää sisältävän ristiriidan: vaikka poika on surmannut veljensä, ei äiti silti moiti häntä. Englantilaiset toisinnot oikeuttavat päättelemään, että murhan syyn selittäminen on alkuun kuulunut balladiin, vaikka tämä kohta moniaalla onkin kulunut pois. Kolmessa suomalaisessa toisinnossa verinen poika lausuu syyn: »Haukkui minua huoran pojaks». Balladin ytimeksi paljastuu sukukunnian loukkauksesta aiheutunut veljesmurha, jonka suorittaja joutuu väistämättömästi valitsemaan joko kuoleman tai ikuisen maanpaon.

Uskontotieteelliseltä kannalta kiintoisimmassa osastossa »Jumala-kuningas ja hänen vastustajansa» kirjoittaja käsittelee iältään ja vaikutuksiltaan sängen kunnianarvoisaa myyttiryhmää, joka lukuisten kosmogonisten ja kosmografisten piirteidensä lisäksi tekee selkoa maailmanjärjestyksestä. Muuan sen kantamyyteistä on luojan ja vastaluojan antagonismi, jolla on juurensa parsismin dualismissa ja joka myöhemmin leimautui rajatonta kuningasvaltaa kuvastelevalla ideologialla.

Samoin kuin kielen sanojen etymologisista suhteista voidaan tehdä käsitevarastomme syntyperää koske-

via päätelmiä, samoin saatetaan kansanrunoudesta ammentaa esiin aines- ta, joka merkittävästi valaisee inhi- millisen hengenelämän keskeisten ter- mien historiaa. Eikä ihmetytä, vaikka tulokset eräin kohdin käyvät yksin: kuten niin monen sanan merkityshisto- ria johdattaa seurailijansa metsästys- kulttuurin piiriin, siten runoutta poh- justavien myyttien tutkija johtuu totea- maan, että niiden terminologiassa on primitiivisen pyyntimiljöön peruja. Niinpä jumala-kuningas lannistaes- saan vastustajansa turvautuu var- haiskantaisiin pyyntivälineisiin, ja Assurin Marduk — kokonaan toiseen myyttiin siirtyäkseni — suorittaa kaaoksen hirviön, Tiamatin, kaade- tun ruhon ääressä tyypillisen saaliin- jaon, jossa kaikki olevaiset saavat oman osansa.

Lopuksi kirjoittaja havainnollistaa esitystään kokoamalla erillistulokset yhteen ja sijoittamalla ne paikoilleen systeemissä, jonka tarkoituksena on osoittaa ne primääriaatteet, jotka toistuvat nyt käsitellyissä — ja monissa muissakin — kansanrunoissa. Samalla teos avartuu käsittehistorial- liseksi selvittelyksi, jonka yhteydessä mm. sellaiset ylevät termit kuin *kohtalo* ja *sallimus* palautetaan kon-

kreettiseen lähtökohtaansa, *ikuisuu* ja *maailmanloppu* juuretaan primi- tiiviseen luonnonfilosofiaan; edelleen osoitetaan, mikä merkitys metsästys- tilanteella on yhteiskunnan synnyssä.

Martti Haavion tutkimustulokset ovat perustavassa mielessä paral- leeleja niiden havaintojen kanssa, joita Jan de Vries kansansatujen ja Ernst Robert Curtius kirjallisuuden alalla ovat tehneet. Ne faabelit ja kaavat, joilla runous operoi, eivät loppujen lopuksi ole kovin monilu- kuiset; samat ideat toistuvat yhä uudestaan, 'uusi' aihe on miltei säännöllisesti vanhan variaatio. Tai hupaisammin sanottuna: *man is not an inventive animal.*

»Kansanrunojen maailmanselitys» on huomatakseni etäällä näkyvä virstanpylväs sekä tekijänsä tuotannossa että kansanrunoudentutkimuksessa yleensä. Käännettynä teos tulee saa- maan laajan levikin ulkomailla: folk- loristien lisäksi myös uskontotieteilijät ja kirjallisuudentutkijat tulevat halukkaasti tarttumaan siihen. Kan- sainvälisesti arvioiden se voisi merkitä suomalaisen tutkimuksen renesanssia tavalla, johon on rinnastettavissa vain maantieteellis-historiallisen tutkimus- suunnan nousukausi.

LAURI HONKO